

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО
ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старој Дубровника Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њоеџике модернизма у лирској џрози Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребџић, <i>Трајом Андрићеве сџваралачке еволуџије у раној лирици и збиркама џесама у џрози Ех Понто и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Миронја, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонџ очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations – collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – џуџ кроз знакове Андрићевџ сџваралашџива</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на оџасном џуџу – краџки џоворни изрази усменоџ џорекла у Знаковима поред пута Иве Андрића: засџуџљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road: spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајџић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи у џроцесу обликовања Проклете авџије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajdžić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића – о џрадиционалном доживљају оносџранџ и неким елементџима фолклорноџ модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci“ by Ivo Andrić and the tradition notions about other world and folklore model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткалачка џерминологија и џена симболика у џумачењу Андрићевџ дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formularity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна праћа иривоједака Иве Андрића – реконструкција</i> Нових приповедака	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окућацији: кључ за унутрашњу биографију иусца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириповејка „Злостављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеве ирсџенови (за иоеику композиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Аистраховање и естетизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Историја и иојединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеиике и идеологије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свеи као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моив доласка у Андрићевој ирози и ириповиједање као ииериреиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у причама „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušić, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у причама „Пут Алије Берзелеза“ и „Мустафа Маџар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza“ and “Mustafa Madžar“ by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трагично у књижевности: есеји Иве Андрића о прози Симе Матавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – прожимање наративних сензибилитета</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовању Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именовао је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именовао је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешкић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића Андрић о академицима – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклећа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њуиша*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћуирија*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајцић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђевић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какв је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирима, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслути, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћурија*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и нарација, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзоволне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћуџија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописнога члана наше Академије.

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописнога члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовог књижевног рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другима, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „... зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровекованог одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича само себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостубачно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надодаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклонио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова њоред њуиџа*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је пригрлио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Мирко ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна пространства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспаване ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у виноско буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросџи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца златни круи*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *йрећуџи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или чуо, затим онима које су *писане* или *шћампане*, а напоследку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинило му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима ѿред ѿуѿа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данѿуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасиѿи се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разиалиѿи* (где увек види део „модрога неба међу размакнутих белим облацима“), *ѿањич* (што је „празно зрно“), *ѿреврѿанер* (голуб превртач), *узалудник* (из реченице Радована Самарѿића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебиваѿи се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разиовориѿи* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркућа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео*, *бела*, *бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свети*, *бели дан*, *бели цар*, *беле њеле*, *бела застава*, *бела маија*, *на белом хлебу*, *бели удовац*, *бела врана...*, презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео*, *бела*, *бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке*, од *недеље*, *јарког сунца* и *злаћних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

КУЋА НА ОСАМИ КАО ПРИПОВЕДНИ ЦИКЛУС

МИЛИЦА КЕЦОЈЕВИЋ*

„Није мој живот ово што сте видели.“
(Иво Андрић, *Кућа на осами*)

„Ја бих без хљеба некако и могао, али без разговора, бели, не могу.“
(Иво Андрић, *Проклећа авлија*)

С а ж е т а к. – Рад је посвећен анализи композиционе организације Андрићеве постхумно објављене књиге *Кућа на осами* (1976). Полазећи од претпоставке да не може постојати *венац приповедака* који не реализује одређени формални принцип, испитаћемо међусобне односе појединачних текстова и венца као целовитог система, уз посебан осврт на спољашње и унутрашње параметре обједињавања, али и на низ садржинских елемената (теме, мотиви, ликови) који га чине јединственим.

Кључне речи: Иво Андрић, *Кућа на осами*, венац приповедака, композиција, наративни поступак

Већ и летимичан осврт на Андрићеву критичку рецепцију¹ увериће нас да је постхумно објављена књига *Кућа на осами* (1976) сразмерно мало заступљена и, сматрамо, неправедно запостављена. Када је реч о целокупном стваралачком опусу овога аутора, сви знамо да је у питању најпре песник, који је доцније прешао на друге типове прозног књижевног говора. Док се поједини истраживачи слажу у ставу да је он преваходно приповедач (дословно – писац приповедака, и поред високо вреднованих романа) и да је поменута збирка „нека врста рекапитулације његовог приповедачког пута“², дотле Славко Леовац појединачне наративне текстове у њој оцењује као „књижевно сиромашне“, односно као „сведочанства пишчевог настојања да цеди можда последње капи неког узбудљивог живота и да нека незбринута лица и приче коначно једном уобличи“³. Све ово несумњиво показује да је Андрић један од

* Филолошки факултет Универзитета у Београду, докторанд, milica.kecojevic.061732@gmail.com

¹ Видети о томе: *Библиографија Иве Андрића (1911–2011)* : О педесетој годишњици Нобелове награде Иви Андрићу, Београд–Нови Сад: Задужбина Иве Андрића, САНУ – Библиотека Матице српске, 2011.

² http://www.ivoandric.org.rs/latinica/dela_/pripovetke/131-ku%C4%87a-na-osami 12. 9. 2017.

³ Славко Леовац, *Приповедач Иво Андрић*, Нови Сад: Матица српска, 1979, стр. 191.

оних писаца који је мењао поетичка схватања и уметничке поступке и чија остварења нису лака за разумевање и тумачење, те у томе, између осталог, треба тражити објашњење што су ликови његове изузетно богате прозе увек више привлачили пажњу читалаца и књижевних зналаца.

Традиција досадашњег проучавања *Куће на осами* бележи занимљива колебања у погледу жанровског одређења поменутог дела. Свесни термилошке и појмовне дилеме збирка приповедака/циклус приповедака/ новелистички роман која постоји у нашој науци о књижевности поводом Андрићеве, па и сличних наративних целина, а у настојању да што прецизније дефинишемо границе овог особеног жанра на међи краће и дуже форме, определили смо се за термин *венац њриповедака* који је предложио књижевни критичар Љубиша Јеремић, а у новије време афирмисао Горан Радоњић. Радоњић, наиме, говори о венцу приповедака као једној од кључних појава у српској књижевности у периоду од педесетих до седамдесетих година XX века анализирајући репрезентативна остварења – *Вук и звоно* (1958) Миодрага Булатовића, *Време чуда* (1965) Борислава Пекића, *Бујарску бараку* (1969) Милисаву Савића, *Ране јаде* (1969) Данила Киша, *Башићу сљезове боје* (1970) Бранка Ћопића и *Пејријин венац* (1975) Драгослава Михаиловића. У том и таквом контексту, и ми ћемо читати и пажљиво разматрати Андрићево дело.

Језгровита Радоњићева формулација наглашава моменат специфичности венца приповедака у односу на збирку приповедака, са једне, и на роман, са друге стране. У питању је, дакле, „збирка издвојивих и разграничених приповједака у којој постоје сигнали обједињавања, и због тих сигнала она се може читати као јединствен текст – цјелина вишег реда“⁴. Очеvidно је, према томе, да нам се композициона организација намеће као један од најважнијих аспеката проучавања *Куће на осами*. Полазећи од претпоставке да не може постојати венац приповедака који не реализује одређени формални принцип, испитаћемо међусобне односе појединачних текстова и венца као целовитог система, уз осврт на спољашње и унутрашње параметре обједињавања, али и на низ садржинских елемената (теме, мотиви, ликови) који га чине јединственим.

Већ сама чињеница да је збирка објављена годину дана након пишчеве смрти у облику у коме је пронађена у његовој заоставштини, указује на то да је испоштована *ауторска задатост композиције*. Упркос привидној једноставности, *Кућа на осами* је специфична циклична и хијерархијски организована наративна структура. За свестраније тумачење неопходно је детектовати разлику међу приповедним нивоима, односно оделити примарни текст (*Увод*, експлицитни оквир) од целина које имају статус уметнутих текстова (једанаест, условно речено, тематски разно-

⁴ Горан Радоњић, *Вијенац њриповједака*, Београд: Просвета, 2003, стр. 21.

ликих приповедака у средишњем делу). Свака приповетка је *издвојива и разграничена*, има свој наслов, чиме се сугерише њена (релативна) самосталност у оквиру надређене целине. Насловом се упућује на лице које „тражи писца“ (*Бонвалџаша, Алиџаша, Барон, Геометар и Јулка, Јаков, друје из дејинштва, Робиња и Зуја*) или на тематику (*Циркус, Прича, Живојини и Љубави*). Често наслов приповетке сигнализира њено обједињавање са неком другом приповетком, тачније, препознаје се пребацивање са тематике на план композиције, па тако иза приповетке о геометру и његовој неверној жени, која би желела да постане играчица на жици, следи приповетка „Циркус“, у којој је представљен лик Мађарице Етелке, циркуске играчице. Наслов венца је надређен насловима појединачних фрагмената, а у њему ће читалац одмах распознати значајну компоненту у приповедању, један од типично андрићевских „*locus-a*“, са обележјем идеалног затвореног простора за причу и причање – кућа (на осами). Ту, међутим, није у питању само знак за постојање оквирне приче и обележавање места збивања у њој, него је реч о својеврсној метафори која је у наслов књиге доспела из приповетке „Животи“, јер баш у једној таквој кући у Ђенови, „удаљеној добра три километра од морске обале и учмалог градића [...], стиснутој међу падинама стрмих брежуљака и свој обраслој у зеленило“⁵, станује професор, пасионирани колекционар старина.

При анализи се, као суштинско, намеће питање идентитета и статуса приповедне инстанце. Најважнија говорна инстанца на нивоу читавог венца везана је за примарног, *ја*-наратора из оквирне приче, која актуализује екстерну тачку гледишта у односу на лица из приповеданог света. Интересантно је, потом, да свака приповетка такође има свој оквир, који се, истини за вољу, мотивом имагинарног сусрета надовезује на уводни фрагмент, те се ради о двоструком уоквиравању. Према томе, нарација на другом нивоу остварује се када се приповедна инстанца оглашава на почетку сваке појединачне приповетке и постепено преноси читаоца у њен свет и, сасвим ретко, у случајевима када препушта казивање неком од фикционалних ликова у причи, односно кад имамо директни говор лика („Геометар и Јулка“ и „Љубави“). На крајевима приповедака уочава се излазак из тог света и пребацивање са унутрашњег оквира на раван уводне приче, а на завршетку књиге и повратак на почетни ниво, у свакодневицу: „У соби је мрак и тишина потпуна. Збуњен, готово уплашен, једва сам напипао прекидач, а кад је светлост планула, видео сам да у соби нема никог осим мене. [...] И требало ми је доста времена да се приберем и да нађем повратка у своје стварно вече и вечерње навике и

⁵ Иво Андрић, *Кућа на осами и друје приповејке*, Београд: Просвета, Загреб: Младост, Сарајево: Свјетлост, Љубљана: Државна zaloжба, Скопје: Мисла, Титоград: Побједа, 1981, стр. 97.

послове.⁶ Чини се да се по много чему из збирке издваја приповетка „Робиња“, о којој ћемо касније говорити. Посредована гласом наратора, она је најбољи пример интерне фокализације.

Мада се све време приповеда у првом лицу и реч је о наратору који је смештен унутар *дијегезе*, на позицији која му омогућава да венцу обезбеди свеобухватност, усвајањем Женетове терминологије можемо да кажемо да се у појединим приповеткама, попут оне о Геометру П. из С., Беранеку, некадашњем директору циркуса, Јакову, другу из детињства, Професору, неименованој проститутки и Зуји, јавља у исто време и хомодијегетички приповедач, онај који престаје да буде само казивач, већ добија контуре лика, постаје део приповеданог света и узима учешћа у животима појединих јунака (помињање сусрета са геометром у возу на путу од Београда до Новог Сада, са професором у његовој кући-музеју у Ђенови, са Францускињом у ноћном бару).

С обзиром на иницијалну, дакле, повлашћену позицију у структури књиге, оквир „програмира читање“, утиче на рецепцију дела и представља „кључ“ за интерпретацију различитих аспеката текста. Он уводи читаоца у свет фикције, упознаје нас са приповедачком ситуацијом, предочава нам просторно-временски контекст. У „Уводу“ се ишчитава темпорална дистанца између тренутка догађања и тренутка писања и, следствено томе, разлика између места рецепције и места репродукције. Наративна инстанца нас недвосмислено упозорава да евоцира сећања од пре неколико година („У овој [кући – М. К.] о којој је сада говор, ја сам пре неколико година провео цело једно лето“), и то само она о којима „*може* да говори и *уме* нешто да каже“⁷. Приповедач борави у старинској кући на Алифаковцу близу Сарајева, у којој је успостављена „атмосфера топлог људског пребивалишта“ и влада „мир који стално желимо а тешко остварујемо у животу, и још тако често, без праве потребе и на своју штету, бежимо из њега“⁸. Грађевина је подигнута, прецизно нам лоцира и у времену, 1887. године, па „изнутра као и споља“ указује на судар двају стилова и осликава прелаз из турске у „швапску“ епоху. Тензија између Истока и Запада је Андрићевом читаоцу добро позната и у његовом прозном опусу постала је један изузетно сложени знак. Приповедне ситуације и догађаји у збирци махом су везани за јединствен простор, босанско-херцеговачку средину, са изузетком три приповетке у којима се мења (примера ради, северна Италија, југ Француске).

У „Уводу“, а показаћемо, и доцније, у средишњем делу венца, тематизује се сáмо приповедање. Разоткрива се принцип стварања и

⁶ *Исто*, 120.

⁷ *Исто*, 10, курзив је наш.

⁸ *Исто*, 10.

поглед на свет једног писца, чиме се успоставља метапоетички слој у наративи. Док други људи приступају послу „са мање-више одређеним циљем пред собом“, дотле се аутор прави невешт и очекује да „посао отпочне у њему“ – „тражим јуче прекинуту нит моје приче [...], ослушкујем да ли се јавља у мени њен глас, спреман да се сав претворим у причу, у делић једне приче, у један приказ или једно њено лице“⁹, а догађа се и обратно, да приче вребају њега – „У полусну, [...], затрепере у мени, саме од себе, испрекидане нити отпочетих прича. Нуде се, буде ме и збуњују“¹⁰. С обзиром на то да је наратор неко ко евоцира успомене на разговоре „из те куће и из тог времена“, додуше, брижљиво одабране само за ову прилику, по среди је типична двострука андрићевска ситуација – развијања „приче у причи“ и „приче о причи“. Из овога проистиче да Андрићев наратор истовремено има улогу приповедача и, ако пређемо на терминологију Вејна Бута, имплицитног аутора.¹¹ Пођемо ли корак даље, запазићемо још једно подвајање нараторове личности – на лице које конструише наратив „хватајући што више појединости и бацајући што год може на спремљену хартију“ и које у тексту живи, и лице које, када се писање и „атмосфера безобличних и безимених снова“ прекине, постоји искључиво изван текста, онакво какво је „у ‘личној карти’ или у списку станара своје куће, човек са својим утврђеним ‘генералијама’“¹², отуђено од јунака или призора прича.

На приповедача „наваљују“ саговорници различите старосне доби, неједнаких говорних способности, занимања и профила – странци, ратници, људи власти, тирани, душевно помрачени, људи-насилници, људи-жртве, причалице, лажови... Посебно је занимљиво што у пет од једанаест приповедака жене заузимају средишње место, било да се појављују лично или су посредоване приповедањем мушке особе. Сва су лица врло разноликих судбина и друштвених слојева (нека од њих се служе „моралним притиском својих историјских имена и важношћу и угледом својих личности“¹³), а не припадају ни истоветној временској димензији. Мада репрезентују читав спектар психолошких, па и типолошких карактеристика, „заједничко им је само то што су се повремено окупљали“ око куће у којој је он живео и радио и „оставили ту неког трага, невидљивог али стварног“¹⁴.

⁹ *Истио*, 11.

¹⁰ *Истио*, 12.

¹¹ „Имплицитни аутор је подразумевани писац, који одабира, свесно или несвесно, оно што ми читамо“ (Вејн Бут, *Retorika proze*, Београд: Nolit, 1976, стр. 90).

¹² *Истио*, 11.

¹³ *Истио*, 34.

¹⁴ *Истио*, 34.

У већини случајева, лица сама посећују „писца“ и том приликом му, једно за другим, а по његовом избору („Али ја не волим преке и осине људе, и пуштам га [Бонвалпашу – М. К.] да чека. Ако понекад и морамо да попуштамо живима, не морамо покојницима“¹⁵), исповедају своју интиму. Па ипак, у неколиким приповеткама се инсистира на мотивисању приповедачевог знања о овим необичним гостима. Указује се на стотине анегдота које су се „ројиле“ око Бонвалпаше или на причу о Алипаша, познату из историје, а која је овде „само кратко и непотпуно испричана“. Једнолично таласање јужног мора док удара о новљанску тврђаву је казивало трагичну судбину робиње Јагоде, а таласи Средоземног мора су донели причу о професору из Ђенове. На појединим местима наратор чак истиче своје ограничено знање и „правда се“ што не може да пружи објективну и целовиту слику о јунацима, јер је, примера ради, Алипаша био „један од оних људи о којима се може сазнати само оно што они хоће да се зна“, а Зуја је умела да говори само о Алексићима које је годинама предано служила. Читалац не сме изгубити из вида да нису само (давно) умрла лица та која походе писца и желе да њихове трагичне судбине нађу места у причи, већ читави предели, градови, насеља, улице, станови; гласови, мириси, знаци, појаве на небу... настоје „да овде, на мојој хартији, нађу свој коначни облик и своје право значење и објашњење“¹⁶.

Први међу гостима је „трбушаста“ Бонвалпаша, француски аристократа по пореклу, који упорно удара на врата, намеће се да преко реда уђе у причу, „са продорношћу авантуристе и блудног сина“, али „онакав какав је био кад је [...] живео готово две године у Сарајеву“¹⁷. Чекајући да крене пут Цариграда и ступи у рат против Аустрије, коју је претходно морао да напусти након што се замерио и самом цару, он борави у Босни, на прелазу двају светова, између Истока и Запада, најпре као *йребеџи*, а потом *ренеџаџи*, дакле, као личност несталне, двојне природе, а нарочито промењеног верског идентитета („Док је умирао, о његову душу су се отимали хоће и католички попови из Пере, забринути и једни и други за његово вечито спасење о коме он сам није никад бринуо. Победиле су хоће“¹⁸). Његовој превртљивој личности одговара израз лица које је антитетички компоновано, „час весело и пријазно, час обешечачки подругљиво, час гордо и надмено, час убилачки опасно“, а како на њему ништа није „потпуно и право на свом месту као код других људи“¹⁹, добија изглед гротескне маске.

¹⁵ *Истио*, 19.

¹⁶ *Истио*, 105.

¹⁷ *Истио*, 15.

¹⁸ *Истио*, 15.

¹⁹ *Истио*, 16.

Бонвалпаша, „најгрлатији и најнартљивији“ од свих ликова, своје место у приповедачевом видокругу уступа дискретном и готово не приметном, бившем мостарском везиру Алипаше Ризванбеговићу Сточевићу. Два крајња и по свему супротстављена пола његове судбине Андрић представља начином на који јаше коња – када пролази као „везир и моћник“, господар Херцеговине, никад се не зауставља под прозором куће на Алифаковцу, а када јаше као „роб и осуђеник“, застане на кратко и размени са приповедачем „тихо неколико обичних речи“. Поред тога што треба да укажу на Алипашину умешност, следећи искази обликују његов владарски портрет: „Митио је кога је требало, дајући колико треба. Увек је био за султана, на речима и за реформе, али у пракси, и свом пашалуку, против њих“²⁰. Принцип контраста присутан је и у начину на који је *срећно* управљао „својом“ земљом скоро двадесет година – „као прави оштар и лукав тиранин, али и као добар домаћин“²¹.

Иако је „у бога и тако све записано“, Алипаша ипак жели да подели са другима своје горко сазнање о људима и људским односима до којег је дошао у време свргнућа са власти и двонедељног заробљавања и кажњавања по наредби лукавог и „безобзирног“ Омер-паше Латаса. Пошто је био спроведен на магарцу у понижавајућем положају кроз десетине босанско-херцеговачких села, верује да би искуство његове приче могло да користи и утиче на живот „живих људи“. Одмах запажамо да је по среди (ауто)иронична интерпретација судбине једног припадника власти, који, будући тиранин, и сâм страда од тиранина (чак је убијен изненада, на спавању), те се на крају усуђује да саопшти – „шта остаје од човека који одједном све изгуби и тако, лишен свега, стане на сопствене ноге, сâм и го, против свих сила света око себе, беспомоћан а непобедив“²².

У овој приповеци се успоставља дијалог између ликова и казивача различитих Андрићевих књига, тачније остварују се интертекстуалне релације. Слично неименованом младићу, једном од наратора *Проклетие авлије*, који је сматрао да је „најбоље ипак пустити човека да прича слободно“²³, приповедач *Куће на осами* образлаже свој став о квалитету и предностима линеарно засноване наратије: „ја ничију причу не прекидам и никог не исправљам, понајмање страдалника који прича о свом страдању. И куд бих ја дошао кад бих то чинио. Онда прича не би ни

²⁰ *Истио*, стр. 21–22.

²¹ *Истио*, 21.

²² *Истио*, 23.

²³ Уп. о томе: Андрић је у Беседи приликом примања Нобелове награде изговорио следеће: „Свак прича своју причу по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања, и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича“ (Иво Андрић, *Историја и лејенда*, Београд: Просвета, 1977, стр. 69).

било. А свака прича је, на свој начин, и у одређеном тренутку, искрена и истинита, и као такву треба је саслушати и примити.²⁴ То, међутим, није све! Наиме, у пишевој заоставштини је био пронађен недовршен рукопис који су потом приређивачи реконструисали и постхумно објавили као роман под насловом *Омерџаша Лаџас* (1977). Њему припада прича о Алипаши Ризванбеговићу и потурченом Србину каквог упознајемо на овом месту.

Трећи посетилац „пишчеве радионице“ је барон Дорн из Штајерске, „са танким обореним брковима и ретком брадицом као неуспелом маском“. Слеп и глув за истину стварног живота, он „лаже као мало дете, без мере и краја, а са упорношћу коцкара, са непоправљивошћу алкохоличара“²⁵. Додуше, није само лагање, „немилосрдно и незасито као свака страст“, упропаштавало његов ионако јалов живот, већ је ракија за само три године од њега начинила *алкохолика* и *правог болесника*, „крпу од човека“. Разорно дејство пића, тог „привидно безазленог отрова“, најбоље се илуструје на примеру Јакова, нараторовог друга из детињства, јунака додатно оптерећеног наслеђем: „У ствари, они [чланови породице – М. К.] се рађају поремећени ракијом, оном коју су попили њихови стари, а после се даље ремете оном којом се видају и бране од наслеђене поремећености. То је зачарани круг.“²⁶ Приповедач даје готово натуралистички опис организма подривеног ракијом, поредећи га са телефонском централом у којој су побркане све инсталације, а последице се осећају прво у породици (Јаковљева ћерка је оболела од тешке меланхолије и две године је провела у душевној болници док се једног дана није „угасила“), а онда и код потомака. Свестан околности да алкохол постепено води пут самоубиства или лудила, он жели да искористи прагматичну улогу књижевности, да говори и пише о свом случају и делује снагом свог примера: „Али снажно, оштро. Приказати ствари онаквима какве јесу, опоменути људе, продрмати савести, алармирати законодавце, хигијеничаре, цело друштво.“²⁷

Попут неких других Андрићевих пасионираних приповедача (присетимо се за тренутак Хаимове психопатолошке говорљивости и потребе за нараторима у *Проклећој авлији*), барон Дорн осећа незауостављив нагон да своје приче до краја вербализује, иако се „срамоти у очима људи, и троши време и губи углед“, вођен једном једином жељом, да нађе човека који би му безрезервно веровао, макар на тренутак. Сама чињеница да у лику приповедача препознаје особу уз чију би помоћ могао „чак и препливати то проклето море лажи и, најпосле једном, испли-

²⁴ *Истио*, 33.

²⁵ *Истио*, стр. 35–36.

²⁶ *Истио*, стр. 71–72.

²⁷ *Истио*, 80.

вати на обалу истине“²⁸, карактерише наратора као неког ко је обдарен да казује и, још важније, ко уме „стрпљиво и са разумевањем“ да слуша када је потребно и да се саосећа са причаоцем и изговореним. Мада све време имамо у виду да је у питању посредована нарација, на овај начин се, изван сваке сумње, најексплицитније у књизи успоставља спрега међу значајним елементима приповедачке структуре, између *лика који њрича* и *лика који слуша*, релација која је карактеристична нарочито за постмодерна остварења нашег нобеловца.

Неуспешна комуникација са женом препознатљив је водећи мотив у двама узастопним приповеткама – „Геометар и Јулка“ („Седимо и диванимо као човек и жена, о свему што треба, и *њрејиремо се њомало, а имамо и о чему, јер се ни у чему не слажемо*“²⁹) и „Циркус“. Оне имају за главне јунаке средовечне мушкарце у неуспелим љубавним везама које осликавају специфичан, патолошки однос међу партнерима, а неверне, младе и необично лепе женске особе су извори дубоке патње и несреће.

Док је Геометар П. из С. уздржљив и миран човек коме је стало да очува сопствено, али и породично достојанство, дотле је Јулка нестална, темпераментна и хировита. Пошто живе у маловарошкој средини, она радо напушта кућу и одлази у околна места тражећи себи узбуђења, а у његовом одсуству смело прима посете. Склона је „безразложним“ и хистеричним, тешко заустављивим плачевима, незаинтересована за све што би могло постати предметом озбиљних разговора, неспремна да саслуша мужа и гледа га у очи док је прекорева, већ све мимо њега, „као да је негде иза мојих леђа, тамо даље, вашарска шатра, отворена широм, јарко осветљена, и пуна кловнова и циркусанера“³⁰. У складу са инфантилном животном перспективом, Јулка би највише волела „да игра гола на трапезу у неком јарко осветљеном циркусу, пред многобројном публиком“³¹, мислећи да би игра могла осмислити њен бесадржајни, учмали живот.

Мотив циркуса, препознатљив мотив код Андрића, нарочито се развија у истоименој причи, у којој наратор постаје и њен актер. Наиме, у приповетку „Циркус“ он укључује аутобиографско сећање на догађај из детињства, када је био трећи разред основне школе и присуствовао у пратњи родитеља игрању на жици које га је фасцинирало: „То за мене више није био циркус. Та жица је била разапета од планине до планине, изнад неког пролетњег предела, а девојка на њој прелазила је лебдећи, слободнија од птице и лакша од лептира, с једног краја широког видика на други, заједно са својим скупоценим осмејком. Чиста и као бестелес-

²⁸ *Истио*, 43.

²⁹ *Истио*, 49, курзив је наш.

³⁰ *Истио*, 49.

³¹ *Истио*, 53.

на, звезда, а не жена³². Очевидно разочаран краткоћом представе, приповедач проговара о игри као уметности, суштини и тајнама уметничког стварања: „Зар игра и лепота могу да лажу? Зар су то само блештави, нестални и пролазни привиди који нас лако опсене и завладају нама да би нас исто тако брзо и неочекивано напустили? Зашто су приметали ону игру кад су знали да неће и не може трајати? И шта вреди све то ако не траје?“³³

Тематска основа поменути приче поново је реализована кроз мотив љубавног троугла. Иако су сви познавали директора циркуса као „трезвена и строга човека“, Ромуалдо Беранек заљубио се у Мађарицу Етелку, младу играчицу на жици, онако „како може да буде заљубљен човек на измаку снаге, у својој педесет и некој години“. Искази његове законите жене Ане најречитије карактеролошки дефинишу јунакињу: „Залудила га белосветска дроља коју су у њеној тринаестој години затицали са коњушарима, у слами испод јасла“³⁴. Након Анине смрти, Етелка и Беранек су живели само неколико недеља у љубави, а онда су наступиле године мазохистичког „рвања“ са женом која га је „унижавала и вређала, са неком дивљом насладом, сваком приликом и на све могуће начине, у четири ока и пред људима, не улепшавајући и не кријући ништа“³⁵. Још једанпут ће Андрић у ову приповетку увести мотив љубавног троугла. Сада је њиховој несрећи посредовао младић Сивори са којим је Етелка желела дете. Саопштила је то Беранеку, а он је купио нож, уверен да једино тако може пресећи „невидљиво танку и оштру“ нит патолошке везаности за ту „ђаволску жену“, ту „лукаву и крилату змију“, а који би га, у супротном, удавио.

Познато је да је свет Андрићеве прозе често обележен злом и патњом. Бавећи се несрећним и драматичним судбинама својих јунака, он нарочито осветљава преломне тачке у њиховим животима, те и у овој прилици упознајемо човека *појрешиној корака*.³⁶ Објашњавајући полицији да је неправедно оптужен за злочин који уистину није намеравао да почини и правдајући се да није неурачунљив, Беранек предочава своју примарну грешку, грешку због које је кренуо путем самоуништења, изабравши под старост циркуску играчицу за жену: „Да, био сам неурачунљив, али само онда кад сам онако лудо пожелео младу ситну жену са жице; иначе, ни пре ни после тога. Уосталом, то је моја несрећа, моја лична ствар. Па зар је право да за то будем кажњен и изгубим све своје, и саму слободу?“³⁷

³² *Истио*, 59.

³³ *Истио*, 61.

³⁴ *Истио*, 64.

³⁵ *Истио*, 65.

³⁶ Уп. о томе: Цем-султан из *Проклетје авлије*.

³⁷ *Истио*, 68.

„Изузетак“ међу лицима представља духовити и повучени Ибрахим-ефендија Шкаро који никад не казује о себи. Док се други утркују да наратору изложе своје драматичне судбине, он би више волео да остане анониман. Андрић у венцу поново активира своју омиљену тему – о причи и причању, те Шкара карактерише као даровитог приповедача, ненадмашног у домишљању и дометању, мотивисаног жељом да слушаоце изненади нечим познатим. Његове се приче, отуда, доживљавају као јединствене и непоновљиве, ствар надахнућа и својеврсне инспирације, казане некаквим унутрашњим „диктатом“, без претходно утврђене форме: „Слушајући његова причања изгледа вам да то живот, богати и разнолики живот, прича сам о себи“³⁸. Описујући Шкаров начин приповедања, Андрић жели да потцрта квалитативну разлику између усменог казивања и писане речи.

Сасвим лепо се види да приповетка „Прича“ (индикативан јој је и наслов!) у свом средишту има тему која је писца дуго окупирали – однос фикције и стварности, тему која је његовом читаоцу позната још из *Проклетие авлије*: „Није живео [Ибрахим-ефендија Шкаро – М. К.]. Уместо такозваног стварног живота, [...] саградио је себи другу стварност, сачињену од прича. Тим причама о оном што је могло бити, а никад није било, и што је често истинитије и лепше од свега што је било, он као да се заклањао од оног што је свакодневно „заиста“ бивало око њега. Тако је избегао живот и преварио судбину.“³⁹ Јасно је, према томе, да трагика у случају Ибрахим-ефендије, али и јунака Андрићеве прозе уопште, постаје неопходан предуслов за уметност, прецизније речено, за причање приче. Све што је Шкаро у животу искусио, почев од преране смрти родитеља, преточио је у причу, а опет, с друге стране, иза њега је остала једино прича, јер она, познато је из целокупног Андрићевог стваралаштва, надживљава све.

У приповеци „Животи“ аутор варира једну од стожерних тема свог опуса, тему идентитета. Напустивши породицу, друштво и положај у њему, и одредивши се за необични живот у кући на осами, безимени професор је постао пасионирани колекционар старина, уз чију помоћ је успешно „испливао“ из кризе која је водила пут лудила и самоубиства. Парчићима „туђих егзистенција“ он је заменио свој стварни живот, јер: „Када се човек роди, то је као да га баце у дубоко, бескрајно море. Ваља пливати. Постојати. Носити идентитет. Издржати атмосферски притисак око себе, сударе, непредвиђене и непредвидљиве поступке своје и туђе, који понајчешће нису по нашој мери; а поврх свега издржати још и своју мисао о свему томе. Није лако ни једноставно, а врло често је

³⁸ *Исџо*, 85.

³⁹ *Исџо*, 86.

изнад наше снаге. Па како да човек не зажели *да се сјасава и склања ѿод друји вид ѿстојања*.⁴⁰ Пажљивом читаоцу неће промаћи да се на овом месту скрио још један аутоцитат из Беседе приликом додељивања Нобелове награде.⁴¹ Чини нам се да Андрић, ни мало случајно, у свој наратив уноси, неретко и дословно понавља, исказе из сопствених текстова, те можемо говорити о прерастању у приповедну стратегију и посведочити о интертекстуалној природи његовог дела.

Речено је већ да је прича „Робиња“ особена по много чему. Наиме, савремени наратолог Мике Бал говори о двама фокализаторима – такозваном *ЛФ*, који је везан за лик у фабули и такозваном *ЕФ*, који функционише као фокализатор искључиво изван фабуле, и, следствено томе, о двама фокализацијама, интерној и екстерној.⁴² Поменута приповетка најречитији је пример унутрашње фокализације, где је јунакиња приказана гласом приповедача, након што је он доживео сусрет са таласањем јужног мора, „сусрет који човек не би никад пожелео да доживи, али који се не може ни избећи“⁴³, док је лик *онај који види*. Осећајући да се налази у срамном и безизлазном положају, најпре прогнана из родног села Прибиловића, потом изложена у кавезу на тргу као каква звер пред очима купаца сладострасника, Херцеговка Јагода ослушкује садржаје своје свести и испољава нихилистичку тежњу за потпуним нестанком – „нека нестане света, целог света, заједно са њеним телом. Тада ће бити рачун чист и изведен до краја. Неће постојати ништа. Значи, биће добро, или бар подношљиво, јер неће имати шта да се подноси.“⁴⁴ Самоубиство јој се учинило као једино спасење, отцепљење од мука и избављење из ропства и живота, чиме ова приповетка представља паралелизам по супротности приповеци „Животи“. У тренуцима када ломи себи врат међу решеткама кавеза и тело обузима „талас мрака“, робиња спознаје да ипак жели да живи: „Не, не то! Не смрт! Нек боли, нек мучи, али нека не убија!“⁴⁵

Као што су мушкарци-жртве средишње личности једне групе приповедака („Геометар и Јулка“ и „Циркус“), тако су у другој групи приповедака („Љубави“ и „Зуја“) главне јунакиње жртве насилних мушка-

⁴⁰ *Истио*, 103, курзив је наш.

⁴¹ Уп. о томе: „Бити човек, рођен без свог знања и без своје воље, бачен у океан постојања. Морати пливати. Постојати. Носити идентитет. Издржати атмосферски притисак свега око себе, све сударе, непредвидљиве и непредвиђене поступке своје и туђе, који понајчешће нису по мери наших снага. А поврх свега, треба још издржати своју мисао о свему томе. Укратко: бити човек“ (Иво Андрић, *Историја и легенда*, Београд: Просвета, 1977, стр. 68).

⁴² Mike Bal, *Naratologija*, Beograd: Narodna knjiga–Alfa, 2000, str. 124–125.

⁴³ *Истио*, 87.

⁴⁴ *Истио*, 93.

⁴⁵ *Истио*, 95.

раца. Слично Јулки коју, према речима њеног мужа, окупира само „игра, којештарије, бесмислице“, а не занима је „све оно што се односи на мене, на кућу, на породицу, на озбиљне ствари“⁴⁶, мучитеља неименоване проститутке „ништа не привлачи, ништа он не воли и не цени“ и ни до чега му није стало – „у биоскоп не иде, карте не игра, спорт га не занима, новине не чита“⁴⁷.

Док је Зуја стицајем несрећних околности била жртва сексуалног насиља и готово ћутке носи терет болног искуства из младости, потпуно посвећена раду и драговољном служењу другима, дотле „белолика, стасита и крупна“ Францускиња трпи вербално и физичко злостављање „из дана у дан, из месеца у месец“ од стране свог љубавника: „Зверски живимо. Трпим што нико не би трпео. Псето да сам крај њега, више би ми пажње посветио и боље би са мном поступао“⁴⁸. Купила је и пиштољ, иако свесна да га не би могла убити ни у самоодбрани, јер га је, на своју жалост, заволела.

Интересантно је запазити да су у Андрићевом делу звукови (нпр. шум мора, тишина собе) и мириси изузетно присутни и важни. Сасвим је сигурно да је о таквом случају реч у приповеци „Зуја“, јер истоимену јунакињу сви знају и памте по нечему што „није ни говор ни певање; то њено крезубо пућкање, још је највише личило на једноличну мелодију коју струже попац у зиду поред огњишта“⁴⁹. Такође, наратор барона Дорна препознаје по мирису његове јутарње тоалете, а качет којим безимена Францускиња покрива лице мирише на косу њеног партнера, односно „на шуму и јагоде за топлог мирног летњег дана“, што сведочи о прустовском, асоцијативном сећању којим се оживљава јунакињино детињство проведено на селу.

Видели смо да је мотив двојности у *Кући на осами* свеприсутан, почевши од хибридног изгледа једноспратне куће на Алифаковцу у уводном фрагменту (приликом чије градње су „жеље и планови ишли у једном правцу, путем нечег новог и непознатог, а руке, очи и сва човекова унутрашњост вукли у другом, ка старом и уобичајеном“⁵⁰), преко двосмисленог метапоетичког обликовања наратора, па све до изразите двојакости, као најочигледније манифестације кризе идентитета, која карактерише већину јунака.⁵¹

⁴⁶ *Истио*, 50.

⁴⁷ *Истио*, 108.

⁴⁸ *Истио*, стр. 109–110.

⁴⁹ *Истио*, стр. 112–113.

⁵⁰ *Истио*, 9.

⁵¹ Видети нарочито ликове конвертита, Бонвалпашу и Омер-пашу Латаса, и у том контексту, дихотомију Исток – Запад.

Није тешко закључити да се мотив двојности и мотив маске⁵² у збирци налазе у тесној вези. Наиме, поједини ликови постављају физички отклон од других људи (бели качкет којим се проститутка служи да би прикрила своје сексуалне афинитете) или је реч о лицу које добија изглед гротескне (Бонвалпаша) или неуспеле маске (барон Дорн). Мотив маске ваља тумачити и у пренесеном смислу, јер је, кад се пажљивије сагледа, прави живот ових ликова само привид („Није *мој* живот ово што сте видели“, вели професор), иза којег се крије посве другачија, често первертирана природа и жал за несуђеним животом. Отуда нас не чуди што је наслов појединих приповедака дат у плуралу („Животи“ и „Љубави“), имајући у виду њихов склоп и смисао. Скоро сви Андрићеви јунаци су робови страсти, па би се Алипашино сазнање, које је стекао „са постоља свога страдања, као са највише планине“, да „свак, пре или после, гине од своје највеће страсти“⁵³, могло односити на бројне ликове из приповеданог света – лагање барона Дорна, садизам, па и мазохизам анонимне проститутке и њеног љубавника, пиће коме се одао Јаков, причање Ибрахим-ефендије, сакупљање „реткости и старина“ професора из Италије. Професор је, рецимо, маскиран „од главе до пете, не само изгледом, већ целим својим спољним и можда и унутарњим бићем“, покушавајући да прикрије „необични, особењачки живот“⁵⁴. Желја за пуноћом открива постојање ускраћености које се задовољава нагомилавањем предмета и сведочи о празнини која је настањена у његовој души. Неретко је лицима стварање, односно уметност, игра (циркуски играчи „не знају за неспоразуме и недоумице. Прескачу, лебде или лете изнад свега тога. Окренули су леђа оном што се тамо напољу зове живот, али само због савршенијег и лепшег живота. Срећни су“⁵⁵) или прича и приповедање, попут Ибрахим-ефендијиног, супституција за жалосни живот и једина могућност преображења, склањања „под други вид постојања“ и, у крајњем случају – спасења. Индикативно је поменути и двојну природу Андрићевог наратора, који, приповедајући о себи као аутору, узима на себе *маску* и постаје „персона која бива реконструисана из текста“⁵⁶. На једном месту он проговара о чину и смислу уметничког стварања које обогаћује и оплемењује његову свакодневицу. Насупрот томе, поставља једнолични свет и живот без узбуђења, сив и умртвљен (тада ће се „отворити неподношљива тривијалност неког живљења које *носи моје име, а није моје*, и

⁵² Уп. о томе: Олга Ellermeyer-Животић, *Равни њриповедачеве ѡерсиѡкѡише у Андрићевом циклусу 'Кућа на осами'*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд: МСЦ, 1995, стр. 64.

⁵³ *Истио*, 23.

⁵⁴ *Истио*, 101.

⁵⁵ *Истио*, 59.

⁵⁶ Džerald Prins, *Naratološki rečnik*, Београд: Службени гласник, 2011, стр. 72.

смртоносна пустош времена која одједном гаси сву радост живота, а нас убија полако⁵⁷). Иако су поједини ликови спремни да живот одбаце од себе, из различитих разлога, као Геометар П. из С., Јаков или *лејо биће*, херцеговачка робиња Јагода, они начелно воле живот („више им је стало до живота него до оног што се о њему може смислити, казати или написати“⁵⁸) и сматрају да је „живети увек добро. Живети, то је главно“⁵⁹.

Својевремено је Борислав Михајловић Михиз окарактерисао *Проклеју авлију* као „велику метафору о идентитету свих људи“⁶⁰, па сасвим слободно можемо рећи да, добрим делом, такво одређење вреди и за Андрићево позно и постхумно објављено дело, приповедну књигу *Кућа на осами*.

ЛИТЕРАТУРА

Džerald Prins, *Naratoški rečnik* (B. Miladinov, prev.), Beograd: Službeni glasnik, 2011.

Mike Bal, *Naratalogija* (R. Mirković, prev.), Beograd: Narodna knjiga–Alfa, 2000.

Vejn But, *Retorika proze*, Beograd: Nolit, 1976.

Борислав Михајловић Михиз, *Порџреџи*, Београд: Нолит, 1988.

Горан Радоњић, *Вијенац љријовједака*, Београд: Просвета, 2003.

Душан Пувачић, „Једанаест лица тражи писца или Андрићева ‘Кућа на осами’“, *Зборник о Андрићу*, Београд: СКЗ, 1999, стр. 288–303.

Елени Апостолос Стерјопулу, *Поеџика лирској циклуса*, Београд: Народна књига–Алфа, 2003.

Иво Андрић, *Истџорија и лејенда*, Београд: Просвета, 1977.

Иво Андрић, *Кућа на осами и друје љријовейке*, Београд: Просвета, Загреб: Младост, Сарајево: Свјетлост, Љубљана: Државна založба, Скопје: Мисла, Титоград: Побједа, 1981.

Иво Андрић, *Проклеја авлија*, Београд: Завод за уџбенике, 2008.

Олга Ellermeyer-Животић, „Равни приповедачеве перспективе у Андрићевом циклусу ‘Кућа на осами’“, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд: МСИЦ, 1995, стр. 59–66.

Славко Леовац, *Пријоведач Иво Андрић*, Нови Сад: Матица српска, 1979.

⁵⁷ *Истџо*, 11, курзив је наш.

⁵⁸ *Истџо*, 10.

⁵⁹ *Истџо*, 103.

⁶⁰ Борислав Михајловић Михиз, *Порџреџи*, Београд: Нолит, 1988, стр. 175.

Milica Kecojević

IVO ANDRIĆ: *THE HOUSE ON ITS OWN*
AS A NARRATIVE CYCLE

S u m m a r y

This paper attempts to analyse the structure of Andrić's posthumously published piece of work *The House on Its Own* (*Kuća na osami*, 1976). We can call it "a sort of a recapitulation of Andrić's narrative voyage" as well as a conspectus of the most typical themes, motives and human characters. *The House on Its Own* consists of eleven novels, connected with content of introduction and narrative strategies. Relations between novels are based on contrast, complementarity or analogy.